

**Мельник О.В.**

*кандидат юридичних наук, доцент,  
доцент кафедри цивільного права*

*Національний університет «Одеська юридична академія»*

## **ОКРЕМІ АСПЕКТИ НЕМАЙНОВИХ ПРАВОВІДНОСИН МІЖ БАТЬКАМИ ТА ДІТЬМИ ЗА СІМЕЙНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ**

**Вступ.** Правове регулювання батьківських прав і обов'язків один із найважливіших аспектів сучасного суспільства. Воно має велике значення у формуванні та розвитку кожної дитини, а також у забезпеченні стабільності та благополуччя сімейного життя.

Основне значення законодавства, що регулює батьківські права та обов'язки полягає у встановленні норм і правил, що визначають режим взаємовідносин між батьками та їх дітьми. Ці норми та правила охоплюють різні аспекти сімейного життя, такі як виховання, освіта, здоров'я, матеріальне забезпечення тощо.

Насамперед, правове регулювання батьківських прав та обов'язків є гарантією захисту інтересів та прав дитини. У силу своєї природи діти є вразливою категорією суспільства, і правове регулювання питань виховання дітей створює систему контролю та відповідальності за їх благополуччя.

В цілому, правове регулювання батьківських прав та обов'язків відіграє важливу роль у суспільстві, оскільки сприяє створенню умов для здорового розвитку дітей та зміцнення інституту сім'ї. Воно є невід'ємною частиною правової системи та підтримується національними та міжнародними нормами та стандартами. Ставлення суспільства та держави до цього питання матиме тривалий вплив на майбутнє покоління та суспільну структуру загалом.

*Огляд останніх досліджень.* Вагомий внесок у дослідження різних аспектів захисту прав та законних інтересів дітей висвіт-

лювались у наукових та фахових працях: П. Д. Біленчука, О. Ю. Бикова, Н. Б. Болотіної, Т. В. Войтенко, К.М. Глиняної, І. В. Жилінкової, В. М. Кочеткова, Л. В. Красицької, К. Б. Левченко, О. С. Мазур, В. Б. Міщенко, З. В. Ромовської, О. І. Сафончик, О. В. Синегубова, В. М. Чернеги, С. І. Шимон, О. А. Явор та інших.

**Виклад основного основних положень.** Відносини, які виникають між батьками і дітьми, відрізняються характерними особливостями, так як вони пов'язані як з моральними відносинами так і з тими правилами, які законодавчо закріплені у правових нормах. Сімейне законодавство містить норми, регламентуючі відносини між батьками та дітьми, що пов'язано з тим, що моральні аспекти не завжди забезпечують належні відносини між батьками та дітьми. Правовий статус батьків включає в себе такі аспекти, як виховання дітей, їх розвиток, турботу про дитину, тощо. У тому випадку, якщо у батьків відсутні дані права, їм надаються опікуни, піклувальники, а також держава, яка несе на себе відповідальність за захист їх прав через органи служби у справах дітей у відповідних державних установах.

Правовий статус батьків є сукупністю прав та обов'язків, що належать їм як суб'єктам батьківських правовідносин. Нерозривний зв'язок прав і обов'язків батьків є особливостями їх правового статусу. Батьки при здійсненні своїх прав виконують свої обов'язки по відношенню до дітей, відповідно при виконанні обов'язків застосовують свої права.

Виходячи з норм міжнародного права, слід зазначити, що основною метою реалізації права батьків на виховання є створення найкращих умов для фізичного та морального становлення дитини. Виховання дітей – це одне з найважливіших завдань батьків. Саме в сім'ї закладаються передумови фізично та морально здорової людини. Для успішності подальшого розвитку дитини батькам необхідно самостійно обирати певні форми, способи та методи виховання. При цьому слід враховувати життєвий досвід та сімейні традиції.

Батьки мають право брати участь у житті своєї дитини, бути в курсі її успіхів і проблем, а також надавати їй підтримку та допомогу у вирішенні труднощів. Батьки мають право встановлювати правила поведінки та дисципліни для своєї дитини за умови, що вони не обмежують її прав та гідності, а також не суперечать сімейному законодавству [2, с. 24–28].

Поняття батьківських прав та обов'язків охоплює широке коло питань, починаючи від забезпечення фізичного та матеріального благополуччя дитини, закінчуючи її вихованням, освітою та соціалізацією. Батькам належать права на спілкування, виховання, турботу та захист своїх дітей, а також прийняття рішень щодо їх виховання та розвитку. Але нарівні з правами батьків існують і їхні обов'язки, які передбачають дбайливе та любляче ставлення до дітей, забезпечення їхньої безпеки та здоров'я, а також навчання навичок самостійності та відповідальності [12].

Відповідно до положень статті 141 СК України «батьки у відношенні своїх дітей мають рівні права та обов'язки» [3]. Права та обов'язки батьків включають як майнові, так і особисті немайнові відносини, вони завжди носять двосторонній характер і виникають між батьками і дитиною, це пов'язано з тим, що права і обов'язки батьків існують не тільки у батьків, але і у дітей.

Крім Сімейного кодексу, інститут прав і обов'язків батьків регулюється такими нормативними актами, як Конвенція ООН

про права дитини в Україні та Закон України «Про охорону дитинства». У положеннях статті 150 СК України визначається, що: «батьки зобов'язані виховувати своїх дітей, крім того, в обов'язки батьків входить піклування про фізичне, психічне, моральне і духовне виховання дітей» [3]. Разом з тим, перед батьками відкривається свобода вибору методів і форм виховання з урахуванням тих обмежень, які передбачені, сімейним законодавством, а саме вони не вправі викликати шкоду психічному та фізичному здоров'ю дитини, а також його моральному розвитку. Способи виховання дітей не повинні містити в собі аспекти, що включають в себе зневажливе, грубе, жорстке ставлення до дитини, що принижує його гідність, а також спрямовані на його експлуатацію. Всі права та обов'язки батьків здійснюються з метою забезпечення інтересів дитини.

Основним обов'язком батьків є забезпечення загального всебічного розвитку особистості дитини і невід'ємною частиною цього процесу є освіта. Так положеннями статей 24, 53 Конституції України визначено, що: «кожен має право на здобуття освіти, а держава забезпечує отримання дітьми безоплатної дошкільної, повної загальної освіти, професійно-технічної, вищої, тощо освіти» [6]. Положеннями статті 150 СК України визначено, що: «батьки мають обов'язок забезпечити здобуття дитиною повної загальної середньої освіти» [3]. Права та обов'язки батьків у сфері освіти включають в себе також вибір освітнього закладу, форми навчання, захист законних інтересів і прав дитини, тощо.

Батьківські правовідносини припиняються у тих випадках, коли дитині виповнилося 18 років, у тому випадку, якщо неповнолітній вступив у шлюб. Дитина, до виникнення даних випадків має тільки права, після чого вона має обов'язки у відношенні до батьків, пов'язаних з їх змістом у разі виникнення непрацездатності. До числа батьківських прав і обов'язків відносяться: виховання дитини, її захист і представлення його інтересів.

Право на виховання дитини зафіксовано у положеннях статей 150, 151 СК України, це одночасно: «обов'язок, що включає у себе всебічний розвиток дитини, при цьому не звільняє батьків від передачі дитини на виховання іншим рідним, та до освітньої установи; право на освіту дитини, що включає в себе положення про те, що батьки зобов'язані забезпечити отримання дитиною повної загальної освіти, а також створити усі необхідні умови для її отримання» [12].

Право на представлення інтересів дитини включає в себе положення, згідно з якими батьки зобов'язані захищати не тільки ті права дитини, які передбачені сімейним законодавством, но й цивільним та адміністративним законодавством.

Захист інтересів дитини є вжиттям заходів щодо попередження та недопущення порушення прав дитини, а також вжиття заходів щодо відновлення порушених прав. При цьому батьки не мають права представляти інтереси своїх дітей, якщо уповноваженим на те органом опіки і піклування встановлено, що маються протиріччя між інтересами дитини і батьків.

Право на захист прав батьків включає в себе ряд аспектів, що виникають у спілкуванні з дитиною, його вихованні, освіті. Спори, що виникають з приводу здійснення прав дітей, розглядаються виключно при участі органів опіки та піклування. Саме вони повністю захищають права та інтереси неповнолітніх дітей. Органи опіки та піклування займаються питаннями (стаття 24 Закону України «Про охорону дитинства»: «участі в реабілітаційній роботі з неблагонадійними сім'ями; забезпечення права дитини на смію; передачею дітей, що залишилися без піклування батьків, на усиновлення або влаштування на виховання в сім'ї громадян (під опіку чи піклування, в прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу), у будинки дитини, дитячі будинки, школи-інтернати, тощо» [7].

У випадку, якщо батьки порушують свої обов'язки з питань виховання дітей передба-

чені заходи відповідальності, як сімейним, так і адміністративним та кримінальним законодавством. Сімейне законодавство у вигляді санкції приймає обмеження або позбавлення батьківських прав, стягнення неустойки та збитків у разі порушення аліментних обов'язків. Крім цього, за невиконання або неналежне виконання батьками обов'язків з виховання дітей та їх утримання передбачено заходи адміністративної відповідальності, а саме – попередження та встановлення адміністративного штрафу. Кримінальна відповідальність батьків пов'язана із жорстоким поводженням з дітьми.

Органи опіки та піклування, а також освітні установи та громадські організації відіграють ключову роль у процесі контролю та підтримки сімей, які зіткнулися з труднощами у виконанні своїх обов'язків щодо виховання дітей. Співпраця між цими структурами та сім'ями може сприяти успішному вирішенню проблем та запобіганню порушенням прав та інтересів неповнолітніх.

Зупинимось більше на питаннях цивільних та сімейних правовідносин між батьками та дітьми. До таких правовідносин слід відносити немайнові та майнові відносини.

Як зазначається у цивільному та сімейному законодавстві України, «реалізуючи батьківські права, мати та батько мають рівні права і обов'язки щодо дитини, незалежно від того, чи були вони у шлюбі між собою, при цьому у разі розірвання шлюбу, а також у разі, якщо один за батьків проживає окремо від дитини, це не впливає на права та обов'язки батьків щодо виховання та утримання дитини» [10]. Водночас, як зазначається у сімейному законодавстві: «діти також мають рівні права та обов'язки щодо батьків» [1].

Як визначається у науковій літературі: «немайнові правовідносини батьків та дітей слід розуміти як суспільні відносини, які складаються між матір'ю, батьком і дитиною з приводу особистих немайнових благ, зокрема, прізвища, імені, по батькові дитини, житла, виховання та розвитку дитини тощо» [13, с. 127–136].

Зміст особистих немайнових правовідносин батьків та дітей становлять їх особисті немайнові права та обов'язки.

Так, у наукових колах: «під батьківськими правами розуміють сукупність суб'єктивних прав, що належать батькам дитини, заснованих на походженні дитини від цих осіб, завіреному державним органом ДРАЦС у встановленому законом порядку» [8].

У доктрині сімейного права науковці значну увагу приділяють класифікації немайнових прав батьків та дітей, яка проводиться за різними критеріями, зокрема: «права та обов'язки батьків: визначати особисто-правовий статус дітей (ім'я, прізвище, по батькові, а у певних випадках громадянство та національність); представляти інтереси своїх дітей; визначати місце проживання дитини; виховувати своїх дітей» [11].

Існує інша класифікація, де зазначається, що: «до особистих прав батьків належать право: обирати при народженні дитини ім'я, по батькові та встановлювати прізвище; виховувати, навчати та спілкуватися з дитиною; представляти та захищати інтереси дітей» [4].

Таким чином, загалом науковці, проводячи класифікацію особистих немайнових прав батьків, до останніх відносять наступні права: на визначення імені, по батькові та прізвища дитини; зміну прізвища дитини; на виховання дитини; на спілкування з дитиною; на представництво та захист прав та інтересів дитини; на визначення місця проживання малолітньої дитини; давати згоду на усиновлення своєї дитини іншою особою, тощо» [5, с. 13–17].

Разом з тим, до у науковій літературі надається загальна класифікація немайнових обов'язків батьків, зокрема обов'язки: «забрати дитину з пологового будинку чи іншої установи здоров'я; зареєструвати народження дитини у державному органі ДРАЦС; виховувати та розвивати дитину» [14].

У літературі виділяють також звичайні права батьків (тобто такі суб'єктивні права батьків, які здійснюються у загальному

порядку без пріоритету перед іншими особами (частина перша статті 151 СК України), та переважні права батьків (тобто такі суб'єктивні права батьків, які дають можливість їх носіям мати і здійснювати такі права в пріоритетному порядку перед іншими учасниками сімейних правовідносин (частина перша статті 163 СК України).

Що визначення особистих немайнових прав дитини, то у науковій літературі зазначається, що: «особисті немайнові права дитини слід розуміти як суб'єктивні права, які належать дитині від народження чи з закону до досягнення нею повноліття, об'єктом яких є особисті блага і створені задля забезпечення її сімейним вихованням, можливістю духовного і фізичного розвитку» [9, с. 101–106].

**Висновки.** Отже зважаючи на вищевикладене, особисті немайнові відносини між батьками та дітьми у сімейному праві доцільно розуміти як суспільні відносини, які торкаються особистих інтересів членів сім'ї, зокрема батьків та дітей, які не мають економічного змісту і не носять матеріального характеру, але водночас, є визначальними, що обумовлено сутністю шлюбу чи станом спорідненості.

Основа цих правовідносин становлять права та обов'язки батьків та дітей, які будуються з бажаних, схвалених державою дій та вчинків, що стосуються особистого життя сім'ї, зокрема батьків та дітей та інших учасників сімейних відносин (дід, баба, брат, сестра, онуки, тощо). Звідси впливає факт спільного чи роздільного проживання членів сім'ї. Кожен із них може користуватися особистими немайновими правами на власний розсуд.

Щодо класифікації особистих немайнових відносин між членами сім'ї, за своєю природою можна поділити на ті, які складаються між подружжям; складаються між батьками та дітьми; здійснюються дітьми.

Так, за змістом та виходячи з положень СК України, особисті немайнові відносини між батьками та дітьми можуть бути поділені на

такі групи відносин: щодо сімейного спілкування; з приводу виховання дітей та планування сім'ї; з приводу вибору роду занять, професії, місць перебування та проживання; пов'язаних із припиненням шлюбу та спільного проживання батьків та дітей.

Найбільш істотними особистими правовідносинами між батьками та дітьми є виховання дітей. У відповідності до положень СК України: «при вихованні батьки не мають права завдавати дитині фізичної чи психічної шкоди, а також шкоди їхньому моральному розвитку; способи виховання дітей повинні виключати зневажливе, жорстоке, грубе, приниження їх гідності, образу або експлуатацію дітей, тощо».

Права та обов'язки батьків з виховання дитини об'єднуються спільною метою.

Право дитини на батьківську турботу є умовою задоволення її життєво необхідних потреб. Турботою необхідно вважати будь-яку допомогу дитині (наприклад, забезпечення дитини харчуванням, одягом, лікуванням, навчальними посібниками, тощо).

З правом на батьківську турботу у зв'язці йде ще одне право дитини на виховання своїми батьками, забезпечення її інтересів, всебічний розвиток, повагу до людської гідності. Під даним правом мається на увазі виконання сім'єю функції становлення дитині, забезпечення її життєво необхідних потреб.

Місце проживання дитини при роздільному проживанні батьків визначається угодою батьків.

Ще однією групою особистих немайнових відносин між батьками та дітьми є відносини, пов'язані безпосередньо з дитиною і з його правами. Наукою розроблено різні класифіка-

ції особистих немайнових прав дитини. Так, виходячи з цільового спрямування, виділяють групи особистих немайнових прав, які спрямовані: на визначення особистості (право на ім'я, честь, гідність, ділову репутацію тощо); на забезпечення фізичної недоторканності дитини (право на життя, свободу, вибір місця перебування та місця проживання тощо); на недоторканність внутрішнього світу та інтересів особистості (особиста та сімейна таємниця, невтручання у чуже життя, захист честі та доброго імені).

При цьому особисті немайнові права можна розділити на ті, які: визначають дитину (право на ім'я); забезпечують належний розвиток дитини (право на здоровий фізичний розвиток, моральний, сімейний розвиток та виховання); визначають неповнолітнього як самостійного суб'єкта сімейних прав (право на висловлення власної думки, право на самостійне звернення до органів опіки та піклування, до суду за захистом порушеного права, тощо); мають спрямованість на захист та представництво дитини.

Таким чином, під особистими немайновими відносинами між батьками та дітьми у сімейному праві вважаємо за необхідне розуміти суспільні відносини, які зачіпають особисті інтереси членів сім'ї, зокрема батьків та дітей, не мають економічного змісту і не мають матеріального характеру, але у той же час є визначальними, що обумовлено сутністю шлюбу або станом спорідненості. Особисті немайнові відносини складаються між подружжям, батьками та дітьми, і є у дітей. Кожна група особистих сімейних відносин між батьками та дітьми має свої особливості.

### Анотація

Представлена стаття присвячена окремим аспектам особистих немайнових правовідносин між батьками та дітьми за сімейним законодавством України. Правове регулювання батьківських прав і обов'язків один із найважливіших аспектів сучасного суспільства. Воно має велике значення у формуванні та розвитку кожної дитини, а також у забезпеченні стабільності та благополуччя сімейного життя.

Основне значення законодавства, що регулює батьківські права та обов'язки полягає у встановленні норм і правил, що визначають режим взаємовідносин між батьками та їх дітьми. Ці норми та правила охоплюють різні аспекти сімейного життя, такі як виховання, освіта, здоров'я, матеріальне забезпечення тощо. Насамперед, правове регулювання батьківських прав та обов'язків є гарантією захисту інтересів та прав дитини. У силу своєї природи діти є вразливою категорією суспільства, і правове регулювання питань виховання дітей створює систему контролю та відповідальності за їх благополуччя.

В цілому, правове регулювання батьківських прав та обов'язків відіграє важливу роль у суспільстві, оскільки сприяє створенню умов для здорового розвитку дітей та зміцнення інституту сім'ї. Воно є невід'ємною частиною правової системи та підтримується національними та міжнародними нормами та стандартами. Ставлення суспільства та держави до цього питання матиме тривалий вплив на майбутнє покоління та суспільну структуру загалом.

Зроблено висновок, що під особистими немайновими відносинами між батьками та дітьми у сімейному праві вважаємо за необхідне розуміти суспільні відносини, які зачіпають особисті інтереси членів сім'ї, зокрема батьків та дітей, не мають економічного змісту і не мають матеріального характеру, але у той же час є визначальними, що обумовлено сутністю шлюбу або станом спорідненості.

В статті акцентовано увагу на тому, що правовідносини, які виникають між батьками і дітьми, відрізняються характерними особливостями, оскільки вони пов'язані як з моральними відносинами так і з тими правилами, які законодавчо закріплені у правових нормах. Кожна група особистих сімейних відносин між батьками та дітьми має свої особливості.

**Ключові слова:** цивільне право, сімейне право, цивільне законодавство, сімейне законодавство, цивільні правовідносини, сімейні правовідносини, особисті немайнові правовідносини, захист прав дітей, діти, батьки, сім'я.

## **Melnyk O.V. Certain aspects of personal non-property legal relations between parents and children under the family law of Ukraine**

### **Summary**

The present article deals with certain aspects of personal non-property legal relations between parents and children under the family law of Ukraine. Legal regulation of parental rights and responsibilities is one of the most important aspects of modern society. It is crucial in raising and developing a child and maintaining stability and well-being in family life.

The basic value of legislation governing parental rights and responsibilities is to establish rules and regulations that define the relationship between parents and their children. These rules and regulations cover various aspects of family life, such as upbringing, education, health, financial security, etc. First of all, the legal regulation of parental rights and responsibilities is a guarantee of protection of the child's interests and rights. By their very nature, children are a vulnerable category of society, and the legal regulation of child-rearing issues creates a system of control and responsibility for their well-being.

In general, legal regulation of parental rights and responsibilities plays a crucial role in society as it helps to create conditions for the healthy development of children and strengthen the family institution. It is an integral part of the legal system and is supported by national and international norms and standards. The attitudes of society and the state towards the relevant issue will have a lasting effect on future generations and the social structure as a whole.

The author concludes that personal non-property relations between parents and children in family law should be understood as social relations which affect the personal interests of family members, in

particular parents and children, and which have no either economic or tangible nature, but at the same time are decisive due to the essence of marriage or the state of kinship.

The article emphasizes that the legal relations arising between parents and children have specific features, since they are related to both moral relations and the rules enshrined in legal norms. Each group of personal family relationships between parents and children has its peculiar characteristics.

**Key words:** civil law, family law, civil legislation, family legislation, civil law relations, family law relations, personal non-property legal relations, protection of children's rights, children, parents, family.

#### Список використаних джерел:

1. Булеца С.Б., Іванов Ю.Ф., Ієвіня О.В. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України. Станом на 14.02.2014 р. К.: «Видавничий дім «Професіонал», 2014. 428 с.
2. Гончар Л.В. Проблеми виховання дітей в сучасній українській сім'ї. Сімейна політика в Україні: проблеми і перспективи розвитку. Матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 4 квітня 2018). Інститут проблем виховання НАПН України. Київ : 2018. С. 24–28.
3. Журавльов Д.В. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України. Видавничий дім «Професіонал». 2021. 520 с.
4. Красицька Л.В. Проблеми здійснення та захисту особистих та майнових прав батьків і дітей : монографія. Київ : Видавництво Ліра-К, 2014. 628 с.
5. Комісаренко В.Д. Поняття особистих немайнових прав батьків та дітей у законодавстві та правовій доктрині України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2020 № 47 том 2. С. 13–17.
6. Конституція України. Науково-практичний коментар [Текст] : станом на 20 трав. 2018 р. / Я. О. Берназюк, А. Г. Бірюкова, Ю. О. Буглак [та ін.] ; за заг. ред. К. І. Чижмарь, О. В. Лавриновича. – К. : Професіонал, 2018. – 296 с.
7. Про охорону дитинства. Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III (*Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2001, № 30, ст. 142). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
8. Процьків Н.М., Гетьманцева Н.Д. Навчально-методичний посібник. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю Федьковича, 2021. 148 с.
9. Резвова О.В. Цивільно-правовий захист права дитини на належне батьківське виховання. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020. № 3. С. 101–106.
10. Резвова О.В. Права та обов'язки батьків щодо виховання дитини в сімейному праві України. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії. Київ 2021. 214 с.
11. Сафончик О.І. Шлюбні правовідносини в Україні: теорія і практика: дис. ... докт.юр.наук. спец.: 12.00.03. Одеса, 2018. 480 с.
12. Сімейне право України: підручник / за ред. А. О. Дутко. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2018. 480 с.
13. Синегубов О.В. Здійснення особистого немайнового права дитини на належне батьківське виховання та його захист. *Наше право*. 2014. № 1. С. 127–136.
14. Синегубов О.В. Здійснення особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття. дис. на здоб. наук. ступеня докт. юрид. наук : спец. 12.00.03 – «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Х., 2015. 343 с.